

Φύλο και Ιστορία

Ενότητα 3: Το πατριαρχικό ιδεώδες:
θείος και ανθρώπινος νόμος

Ανδρονίκη Διαλέτη

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα: Ιστορίας, Αρχαιολογίας, Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας

Σκοποί ενότητας

Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε το κυρίαρχο πατριαρχικό πρότυπο, όπως συγκροτείται στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο κατά την πρώιμη νεότερη περίοδο. Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στο οικογενειακό δίκαιο που καθόριζε τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας στον πατριαρχικό οίκο και στη θεολογική νομιμοποίηση της οικιακής ιεραρχίας. Θα προβληματιστούμε ως προς τις «αποκλίσεις» μεταξύ λόγου και καθημερινών πρακτικών και θα ερευνήσουμε την *πατριαρχική ανησυχία* απέναντι σε αποκλίνουσες ή ανεπαρκείς μορφές συμπεριφοράς και απέναντι σε μορφές συμβίωσης οι οποίες παρέκκλιναν από το πατριαρχικό ιδεώδες. Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στη σημασία του γάμου και της δημιουργίας οικογένειας στη συγκρότηση του ανδρισμού και της θηλυκότητας. Τέλος, θα διερευνήσουμε πτυχές της συνάρθρωσης μεταξύ πατριαρχικού οίκου και απολυταρχικού κράτους.

Περιεχόμενα ενότητας 1/2

- Πατριαρχικοί λόγοι και πρακτικές στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη
- Η *οικιακότητα* ως ιδεώδες στην Ευρώπη της Μεταρρύθμισης
- Αντιστρέφοντας τους ρόλους, διασαλεύοντας την πατριαρχική τάξη
- Η διασάλευση της έμφυλης ιεραρχίας: ένα γνωστό μοτίβο
- Η λαγνεία ως απειλή για την οικιακή ευταξία
- Φάρσες που συνοδεύονταν από κακόηχη μουσική (charivari)
- Θεός, Βασιλιάς και Πατέρας
- Προσωπογραφία της Ελισάβετ Α΄ της Αγγλίας
- Είναι η γυναίκα ανθρώπινο ον;
- Η συζυγική εξουσία στο εθιμικό δίκαιο

Περιεχόμενα ενότητας 2/2

- Οι γυναικείοι «θησαυροί»
- Θεός και φυσικός νόμος
- Ατελής από τη «φύση» της
- Συζυγική, πατρική και πολιτική εξουσία: μορφές εκούσιας υποταγής
- Η γυναικεία τρυφηλότητα ως απειλή: ένα γνωστό στερεότυπο
- Συμβουλευόντας τον συνετό σύζυγο
- Οι πατριαρχικές καταχρήσεις ενώπιον του νόμου
- Με αφορμή την άνοδο της Μαρίας Α΄ στον θρόνο της Αγγλίας
- Ή σύζυγος ή βασίλισσα: νομιμοποιώντας τη γυναικεία εξουσία
- Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

Το πατριαρχικό ιδεώδες:
θείος και ανθρώπινος νόμος

Πατριαρχικοί λόγοι και πρακτικές στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη

- Οικογενειακό δίκαιο / εθιμικό δίκαιο: συγκλίσεις και αποκλίσεις σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.
- *Patria potestas*; αγροτικές και αστικές πρακτικές.
- Η προτεσταντική εξιδανίκευση του γάμου και της τεκνοποίησης: ο άνδρας ως οικογενειάρχης και πνευματικός καθοδηγητής.
- Η αναδιοργάνωση του έγγαμου βίου στην Καθολική Ευρώπη.
- Ο πατριαρχικός οίκος και ο κίνδυνος της διασάλευσης: προσδοκώμενες ιεραρχίες, ανησυχίες, λόγοι και πρακτικές.
- Η γυναικεία συζυγική υποταγή ως 'θεία επιταγή', 'φυσική αναγκαιότητα' και 'ανθρώπινη επιλογή'.
- Διαπλέκοντας λόγους περί οικιακότητας και πολιτικής εξουσίας.
- Νομιμοποιώντας και αμφισβητώντας τη 'θηλυκή βασιλεία': το παράδειγμα της Αγγλίας.
- Μύθοι και πραγματικότητες της πρώιμης νεότερης πατριαρχίας: σύντομη ιστοριογραφική αποτίμηση.

Η οικιακότητα ως ιδεώδες στην Ευρώπη της Μεταρρύθμισης (Abraham Bach, 1680)

Αντιστρέφοντας τους ρόλους, διασαλεύοντας την
πατριαρχική τάξη
(Abraham Bach, 17ος αι.):

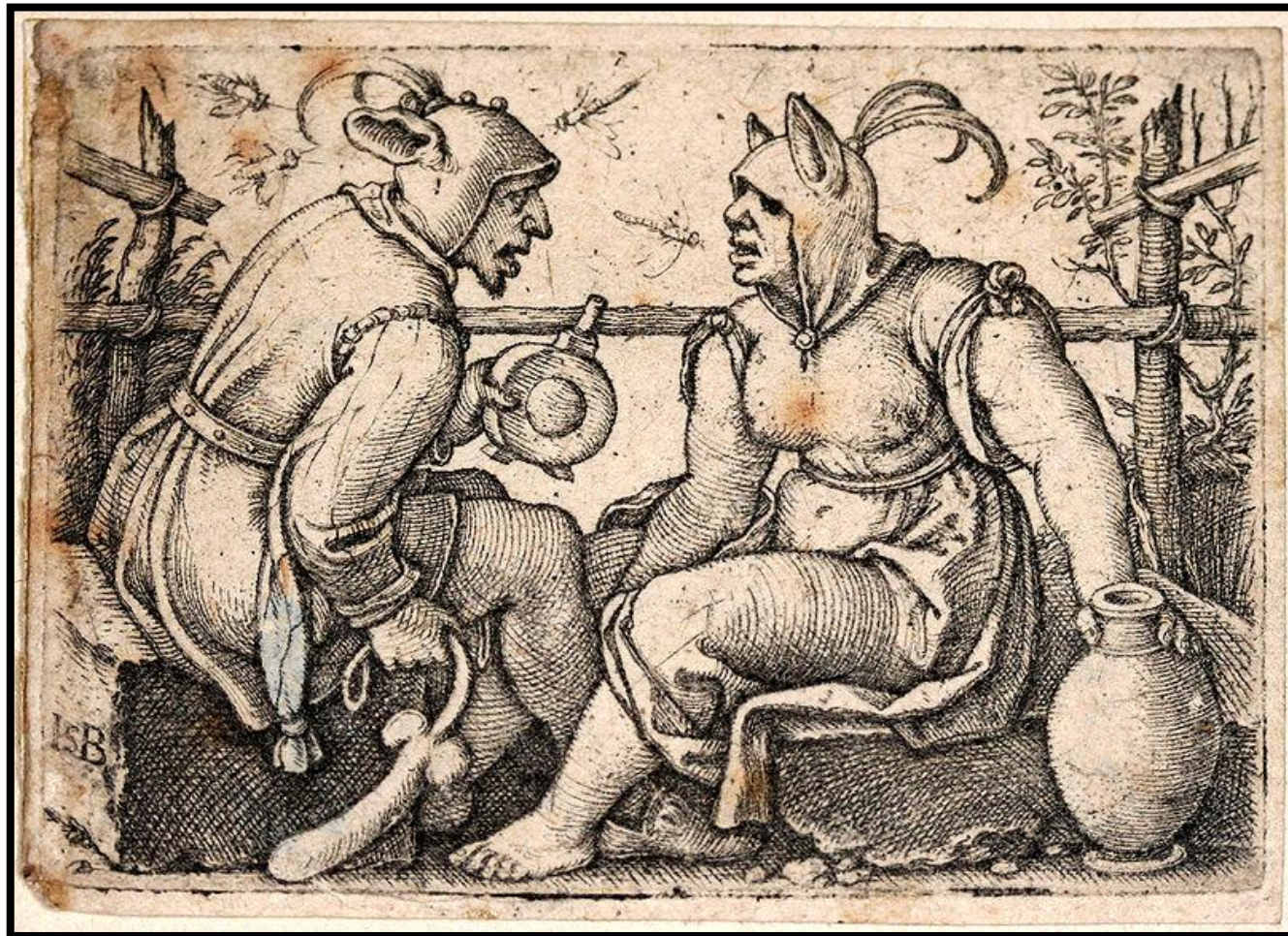
Ακολουθήστε το [σύνδεσμο](#) για να δείτε το φωτογραφικό υλικό

Η διασάλευση της έμφυλης ιεραρχίας: ένα γνωστό μοτίβο
Hans Baldung, Αριστοτέλης και Φυλλίς (1513)

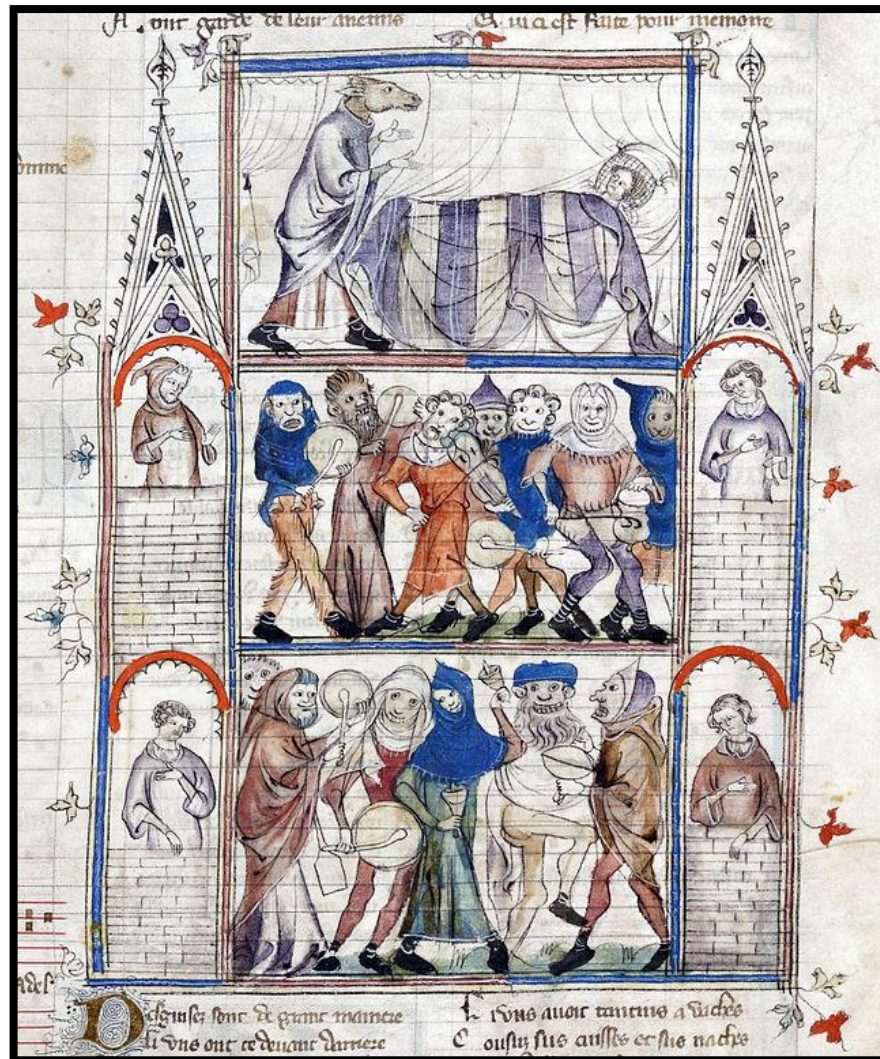
Η λαγνεία ως απειλή για την οικιακή ευταξία:
Hans Sebald Beham, Ο τρελός και η τρελή (1547)

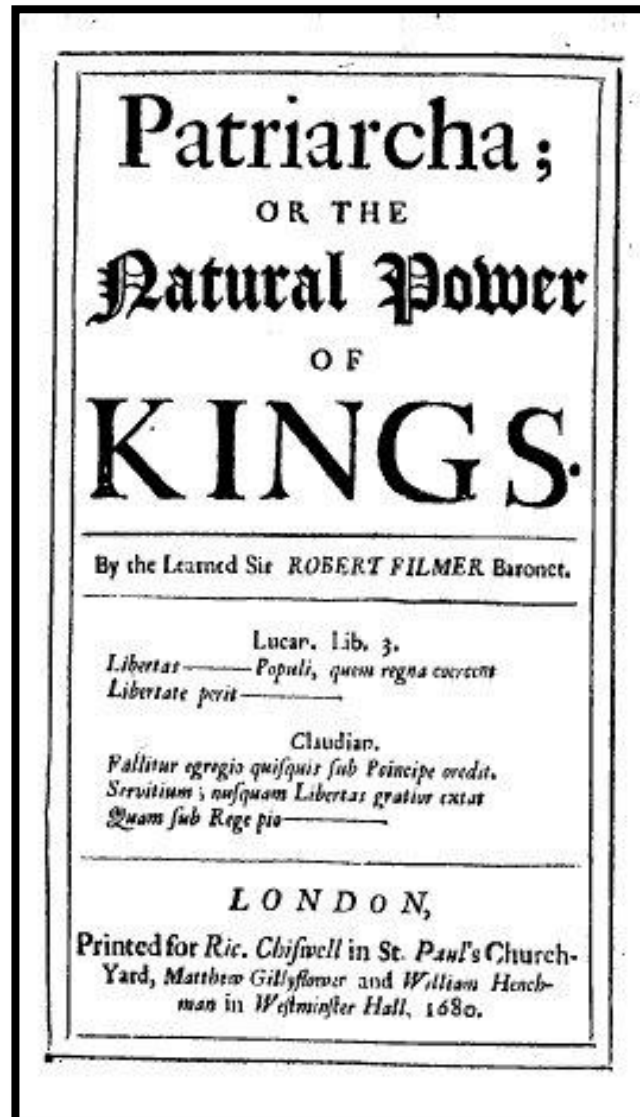

Φάρσες που συνοδεύονταν από κακόηχη μουσική, γνωστές ως *charivari*, αποσκοπούσαν στη συμμόρφωση όσων παρέκκλιναν από τα πρότυπα της κοινότητας:

Charivari (Roman de Fauvel, 14ος αι.)

Θεός, Βασιλιάς και Πατέρας:
αλληλουχίες ανδρικής εξουσίας
Εξώφυλλο από το Robert Filmer, *Patriarcha* (1680)

Προσωπογραφία της Ελισάβετ Α΄ της Αγγλίας, με
αφορμή την ήττα της ισπανικής αρμάδας (1588).
Η υδρόγειος σφαίρα συμβολίζει την παγκόσμια εξουσία.

Είναι η γυναίκα ανθρώπινο ον;

«Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες τιμωρούσαν τη βρεφοκτονία με θάνατο: ο θάνατος ενός άνδρα τιμωρούταν με τον ίδιο τρόπο. Ο νόμος, λοιπόν, καταδίωκε την ανθρωποκτονία με ένα εκδικητικό ξίφος. Ήταν, ωστόσο, πιθανό να αμφισβητηθεί εάν ο νόμος τελικά κάλυπτε και το φόνος βρεφών, καθώς ο *Lex Cornelia* αναφέρεται σε 'όποιον σκοτώνει ένα ανθρώπινο ον (*homo*)' και έτσι ορίζει και την πράξη (ανθρωποκτονία)... με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσε να αμφισβητηθεί εάν ο φόνος μιας γυναίκας καλύπτεται από τον νόμο. Στην πραγματικότητα το βρέφος δεν είναι ανθρώπινο ον, ούτε, μιλώντας κυριολεκτικά, είναι η γυναίκα (βλέπε την παράγραφο 'quis aliquid' § *abortionis* στο κεφάλαιο *De roenis* του *Digestum*). Εντούτοις, στον *Lex Julia et Papia*, το νόημα του 'ανθρωπίνου όντος' διευρύνεται από τους νομοδιδάσκαλους, όπως και στον *Lex Cornelia*, προκειμένου να συμπεριλάβει και τις 'γυναίκες'».

Jacques Cujas, *Observationes et emendationes* (1587) [Ian Maclean, *The Renaissance Notion of Woman: A Study in the Fortunes of Scholasticism and Medical Science in European Intellectual Life*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, σ. 70].

Η συζυγική εξουσία στο εθιμικό δίκαιο

«Όταν ένας άνδρας και μια γυναίκα, είτε είναι ευγενικής καταγωγής είτε όχι, παντρεύονται στο Ροίτου σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο, η γυναίκα τίθεται υπό την εξουσία του συζύγου της, και παύει να βρίσκεται υπό την πατρική εξουσία... και δεν είναι σε θέση να συνάπτει νόμιμα συμβόλαια χωρίς τη συναίνεση του συζύγου της όσο διαρκεί ο γάμος, ούτε να διαχειρίζεται την κοινή τους περιουσία, ούτε τη δική της, χωρίς την εξουσιοδότηση και συναίνεση του συζύγου της».

André Tiraqueau, *De legibus connubialibus* (1513) [Ian Maclean, *The Renaissance Notion of Woman: A Study in the Fortunes of Scholasticism and Medical Science in European Intellectual Life*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, σ. 76].

Οι γυναικείοι «θησαυροί»

«Οι συνετές γυναίκες όταν θα μετακινηθούν στο σπίτι του συζύγου τους θα πρέπει να πάψουν να θεωρούν ότι η προίκα, ο πλούτος, η ομορφιά ή η ευγένεια τους ανήκουν· η τιμιότητα, η αγνότητα, η αρετή, η υπακοή και η επιμέλεια στη φροντίδα του σπιτιού θα πρέπει να είναι πλέον οι θησαυροί τους».

Lodovico Dolce, *Dialogo della institution delle donne* (Βενετία 1545), σ. 53v.

Θεός και φυσικός νόμος

«Ο θεός νόμος επιβάλλει στον άνδρα να αγαπά τη γυναίκα του, αλλά ο ίδιος νόμος επιβάλλει στη γυναίκα όχι μόνο να αγαπά τον άνδρα της αλλά επίσης και να τον υπακούει... Και μάλιστα θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτός είναι ένας πολύ δίκαιος κανόνας γιατί σύμφωνα με τον φυσικό νόμο τα δυνατότερα πλάσματα εξουσιάζουν τα πιο αδύναμα, και η γυναίκα, αφού είναι κατώτερη στη δύναμη της ψυχής και του σώματος, πρέπει να υπακούει τον άνδρα της».

Stefano Guazzo, *La Civil Conversazione*, Panini, Τορίνο 1992, σ. 197-8 (1η έκδοση: 1574).

Ατελής από τη «φύση» της

«Αναμφισβήτητα η γυναίκα είναι ατελής, και κυρίως σε σύγκριση με τον άνδρα· αλλά αφού αυτό έχει οριστεί από τη φύση, που κινείται από τον Θεό, και συνεπώς δεν μπορεί να είναι λάθος, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αυτή η ατελής φύση της ταιριάζει... Έτσι η γυναίκα είναι υπάλληλη γιατί έχει γεννηθεί για να είναι υπάλληλη αλλά αυτή η υποτέλεια δεν τη βαραίνει... γιατί από τη φύση της στερείται αυτό το μέρος της ψυχής, που διαθέτουν οι άνδρες, και που τους καθιστά ικανούς να κυβερνούν».

Sperone Speroni, «Dialogo della dignità delle donne», στο του ιδίου *Dialoghi* (Βενετία 1596), σ. 47 (1η έκδοση: 1542).

Συζυγική, πατρική και πολιτική εξουσία: μορφές εκούσιας υποταγής

«Ο άνδρας πρέπει να εμπνέει στη γυναίκα αγάπη και δέος, όχι τον δουλικό φόβο που αποτελεί ένδειξη του ποταπού πνεύματος που αναγκάζει τους υπηρέτες να υπακούουν στους κυρίους τους αλλά το δέος της ελεύθερης βούλησης που είναι το κατάλληλο συναίσθημα απέναντι στη σπουδαία αρετή του ατόμου που προκαλεί το δέος, έτσι όπως τα παιδιά και οι πολίτες υπακούουν με τη θέλησή τους τους πατέρες και τους άρχοντες τους».

Gio. Battista Assandri, *Della economica, overo disciplina domestica* (Κρεμόνα 1616), σ. 91.

Η γυναικεία τρυφηλότητα ως απειλή: ένα γνωστό στερεότυπο

«Τι νόημα έχει ο άνδρας να ιδρώνει και να κοπιάζει με φροντίδα για να βγάλει ένα δουκάτο εάν η γυναίκα του τρελαίνεται για επίδειξη και κόλπα; Τι νόημα έχει ο άνδρας να αποκτά εξουσία όταν η γυναίκα καταστρέφει τα πάντα αγοράζοντας πολυτελή προϊόντα και χρυσοκέντητα υφάσματα... μου φαίνεται ότι αυτό επισπεύδει την αταξία και τη δυστυχία τόσο στον οίκο όσο και στην πολιτεία».

Giuseppe Passi, *I donneschi difetti* (Βενετία 1605), σ. 298.

Συμβουλευόντας τον συνετό σύζυγο

«Ο σύζυγος δε θα πρέπει να είναι ικανοποιημένος μόνο και μόνο επειδή αποστέρησε από τη σύζυγο του την παρθενιά της αλλά θα πρέπει να έχει στην κατοχή και χρήση του και τη βούλησή της, καθώς δεν αρκεί να είναι παντρεμένοι αλλά θα πρέπει να είναι σωστά παντρεμένοι και να ζουν χριστιανικά μαζί και σε πληρότητα. Έτσι, άλλωστε, όταν ο σύζυγος δεν έχει την αγάπη της συζύγου του κινδυνεύουν τα υπάρχοντά του, το σπίτι του δεν είναι ασφαλές, η φήμη του δεν είναι εξασφαλισμένη και κάποιες φορές βρίσκεται σε κίνδυνο ακόμη και η ζωή του, καθώς είναι εύκολο να πιστέψει κανείς ότι αυτή μπορεί να μην επιθυμεί την μακροβιότητα του συζύγου της... Ο καλύτερος κανόνας που θα πρέπει να τηρεί και να εφαρμόζει ο άνδρας απέναντι στη γυναίκα του για να την καθοδηγεί και κυβερνά είναι να τη συμβουλεύει συχνά και να της δίνει σωστές συμβουλές, να την επικρίνει σπάνια και ποτέ να μην απλώνει βίαια τα χέρια του πάνω της αλλά εάν είναι καλή και φιλότιμη να την αντιμετωπίζει ευνοϊκά...».

Robert Cleaver, A Godly Form of Household Governance for the Ordering of Private Families, according to the Direction of God's Word (Λονδίνο 1603).

Οι πατριαρχικές καταχρήσεις ενώπιον του νόμου

«Όταν η μάρτυρας ζούσε στου προαναφερθέντα Tresse, αυτός, ο προαναφερθείς Tresse, θα ήθελε να έχει συνευρεθεί σαρκικά μαζί της αλλά επειδή η μάρτυρας του το αρνήθηκε αυτός την κακομεταχειρίστηκε με τον χειρότερο τρόπο, την ξυλοκόπησε και την απέλυσε χωρίς να της δώσει τον μισθό της... [μια φορά] ενώ η μάρτυρας είχε πάει να αρμέξει τις αγελάδες, η προαναφερθείσα Mary Tresse, γνωστή και ως Gawnte, έφτασε τρέχοντας στον αγρό όπου η μάρτυρας άρμεγε, κλαίγοντας και λέγοντας ότι ο σύζυγος της την είχε ξυλοκοπήσει και πετάξει έξω από το σπίτι και πράγματι το πρόσωπο της προαναφερθείσας Mary ήταν τόσο μελανιασμένο...».

Κατάθεση της Catherine Goldock στη δίκη της Mary Tresse εναντίον του συζύγου της Walter Tresse για εγκατάλειψη της συζυγικής στέγης: Consistory Court of Canterbury Deposition Books (1593) [Lena Cowen Orlin (επιμ.), *The Renaissance: A Sourcebook*, Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 2009, σ. 91.]

Με αφορμή την άνοδο της Μαρίας Α΄ στον θρόνο της Αγγλίας

«Η προώθηση της γυναικείας εξουσίας, ανωτερότητας, κυριαρχίας ή υπέρτατης εξουσίας πάνω σε ένα βασίλειο, ένα έθνος ή μια πόλη είναι αποκρουστική απέναντι στη φύση, προσβλητική απέναντι στον Θεό, μια υπόθεση άκρως αντίθετη προς τη φανερωμένη βούλησή Του και την εγκεκριμένη από Αυτόν σειρά, και, τέλος, είναι υπονομευτική για την ορθή τάξη, υπονομευτική για κάθε αρχή και δικαιοσύνη... το να λάβει μια γυναίκα τέτοια τιμή... αποτελεί βεβήλωση, μόλυνση και βλασφημία (στο πλαίσιο του ανθρώπινου δυνατού) του θρόνου και της έδρας του Θεού, που έχει καθαγιαστεί και προοριστεί μόνο για τον άνδρα κατά τη διάρκεια αυτής της οικτρής ζωής... η κατοχή βασιλικής εξουσίας από μια γυναίκα αποτελεί βεβήλωση και βλασφημία της βασιλικής έδρας, του θρόνου της δικαιοσύνης που οφείλει να είναι ο θρόνος του Θεού και η διατήρησή της δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά μια διαρκή εξέγερση απέναντι στον Θεό».

John Knox, The First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women (1558).

Ἡ σύζυγος ἡ βασίλισσα: νομιμοποιώντας τη γυναικεία εξουσία

«... πάει πολύς καιρός από τότε που μου προκαλούσε χαρά η ιδέα της τιμής που θα μου προσέφερε ένας σύζυγος... όταν έπεσε σε εμένα το δημόσιο καθήκον να κυβερνήσω το βασίλειο θεώρησα ότι είναι μια απερίσκεπτη τρέλα να αναλάβω όλες αυτές τις φροντίδες που ακολουθούν έναν γάμο. Συμπερασματικά, είμαι ήδη αφοσιωμένη σε ένα σύζυγο και αυτός είναι το βασίλειο της Αγγλίας, και αυτό ας σας ικανοποιήσει... και μη με κατακρίνετε πλέον που δεν έχω παιδιά, γιατί καθένας από εσάς και όλοι όσοι είναι Άγγλοι είναι τα παιδιά μου... Τέλος, αυτό θα αρκούσε και για τη φήμη μου και για την τιμή του ονόματός μου, εάν, όταν θα αφήσω την τελευταία μου πνοή, γραφτεί στον τάφο μου 'Εδώ κείτεται ενταφιασμένη η Ελισάβετ, αγνή παρθένα έως τον θάνατό της'».

Από τον πρώτο λόγο που εκφώνησε η Ελισάβετ Α' της Αγγλίας μπροστά στο κοινοβούλιο (10 Φεβρουαρίου 1559): Lena Cowen Orlin (επιμ.), *The Renaissance: A Sourcebook*, Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 2009, σ. 30.

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

- Lyndal Roper, *The Holy Household: Women and Morals in Reformation Augsburg*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1989.
- Julie Hardwick, *The Practice of Patriarchy: Gender and the Politics of Household Authority in Early Modern France*, Pennsylvania State University Press, University Park, Pa. 1998.
- Anthony Fletcher, *Gender, Sex and Subordination in England, 1500-1800*, Yale University Press, New Haven 1995.
- Laura Gowing, *Domestic Dangers: Women, Words and Sex in Early Modern London*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1996.
- Androniki Dialeti, «From Women's Oppression to Male Anxiety: The Concept of 'Patriarchy' in the Historiography of Early Modern Europe», στο Marianna Muravyeva – Raisa Maria Toivo (επιμ.), *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*, Routledge, Νέα Υόρκη 2012, σ. 19-36.

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Φωτογραφίες

Τα εν λόγω έργα αποτελούν Κοινό Κτήμα (public domain) και έχουν ανακτηθεί από το project Wikimedia Commons http://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page